

Dávid Gyula

A RENESZÁNSZ VONZÁSÁBAN

OLÁH TIBOR EMLÉKEZETE

Naszód a szülőfalum. Ugyan városnak csúfolták, de kb. 5000 lakosa volt. Gyermekként ismertem meg, mi az, hogy szórványmagyar. Volt egy kb. 70 lélekből álló református gyülekezet, és ugyanannyi katolikus, a többi görögkatolikus román. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a családban magyarul, az utcán és az iskolában románul beszélünk, tanultunk. Azt jelentette, hogy a gimnáziumban Rebreanu, Sadoveanu és a többi román író, költő járta. Vallásórán pedig a tiszteletes úr Adyt, Móriczot nyomta a kezünkbe. Állíthatom, hogy az egyháznak nemzetmegtartó ereje volt az én esetemben.

És azóta a helyzet csak romlott. Én magamban, amikor Kolozsváron nagy ritkán előfordulok, bizony megállapítom, hogy az is a legjobb úton van az elszórványosodás felé.

Bécsi döntés. 1940. augusztus 30-a, péntek délután... A rádió bemondta, hogy Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. Fura, de így igaz: kétségbeesve rohantunk Gergely tiszteletes úrhoz. Mi lesz itt? Minket este lemészárolnak. „Az Isten kezében vagyunk.” Onnan rohantunk Balikó tiszteletes úrhoz. Ugyanezt mondta, csak keresztet vetett hozzá.

Tudod, mi történt akkor este? Egymásnak adták át a kilincset román urak, kérdezték apámtól, aki pénzügyből lett adóhivatalnok:

„Domnu Oláh, așa-i că am fost om de treabă?” (Oláh úr, ugye, hogy rendes ember voltam?) És azok, akikről azelőtt nem tudtam, hogy egyáltalán tudnak magyarul, velem már nem voltak hajlandók románul beszélni. Ezt jelenti a hagyomány, a beidegződés.

No de, hogy folytassam:

Akkoriban én a kis református templomban kántor voltam. Még bent voltak a román csapatok, szeptember 7-ére vártuk a magyarokat. A tiszteletes úr valahonnan ideadott egy kottát:

„Fiam, gyakorold harmóniumon a Himnuszt, de némán, hogy meg ne hallják.”

És én egy hétig gyakoroltam némán a Himnuszt. Aztán amikor bejöttek a magyar csapatok, és sor került az első istentiszteletre, fuccsba ment az én egész gyakorlásom, mert a gyülekezet nem énekelt, hanem zokogott.

Kolozsvár. Furcsa, de így igaz. 1940-ig az észak-erdélyi városok megtartották a magyar jellegüket. Kolozsváron jóformán semmi nem változott: elment a hivatalnok réteg. Az egyetemet már nem úgy hívták, hogy Regele Ferdinand I., hanem úgy, hogy Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem. És természetes, új tanári kar jött.

Hanem ami a magánéletemet illeti: 1939–40-ben mint első éves egyetemista, a román egyetemen abból pénzeltem, hogy román nyelvre okítottam gyermekeket, még marianumi tanárnőt is, mert ugye ott volt a nyelvvizsga, mint Damoklész kardja mindenkinek a feje fölött. Bekövetkezett a bécsi döntés. Erre Édesapám azt mondta: „Fiam, a te privát óráidnak, azt hiszem, befellegzett, mert ki akar most már románul tanulni.” És nem bizonyult jó jósnak. Tovább tanítottam, mégpedig privátim, és román nyelvet.

Mi történt? Észak-Erdély valamennyi iskolájában – ismétlem: a magyar iskolákban is – kötelező volt a román nyelv oktatása. Ezt akkoriban érettségizett emberek az érettségi bizonyítványukkal tudják igazolni.

Bologna. Hogy is mondjam, szerves függvénye az elmondottaknak. A bécsi döntéssel magyarok lettünk. 1942-ben meghirdettek egy pályázatot két bolognai ösztöndíjra Kolozsváron. Jelentkeztünk egy tucatnyian, és mentünk ketten. Hát természetes, hogy rendkívül fontos szakasz az életemben, hiszen láthattam olyasmit, amiről más általában csak olvasott. De a lényeg mégis a stúdiumon volt, a tanuláson. Al Caterrának hívták a professzort. Megkérdezte, mennyi az ösztöndíjam? Mondom: ezerkettőszázötven líra. „Na, Caro Signore, nálunk ez egy nyugdíj felé bandukoló középiskolai tanárnak a fizetése. Olyan témát adok, amelynek a kidolgozása végett utazni kell.” És így választottam doktori disszertációnak Guido Gozzano költészetét. Ő 1916-ban halt meg, de még éltek ismerősei, volt szerelmei. Ugyebár leveleit lehetett felkutatni. Szóval meg lehetett írni egy disszertációt.

Hátrányt jelentett az úgynevezett felszabadulás után, mert hogy én Mussolini Olaszországában doktoráltam. Mintha bizony Mussolini megkérdezte volna tőlem telefonon, hogy barátkozzék-e Hitlerrel, vagy ne, hogy ugorjon-e ki, vagy ne. Nevetséges az a szűklátókörűség, ahogyan negyvenöt után, ugyebár, gondolkoztak az emberek – nem is az emberek, hanem a szervek mint ilyenek.

De hát azért dolgozni természetesen kellett.

Még elmondom: 1953-ban Bukarestben rendezték meg a Világifjúsági Találkozót. Én akkor Kolozsváron éltem, tanítottam, dolgoztam. Velem vizsgáztatták le a Bukarestbe induló tolmácsjelölteket. De engem nem vittek, mert én megbízhatatlan voltam.

Szoktam mondani: ha másodszor születnék, másodszor is tanárnak mennék. Ennél nemesebb, emberibb foglalkozást nem tudok. De ebben is benne van az erdélyi magyarság sorsa.

Kezdtem a tanítást Zilahon, a Wesselényi Miklós Református Kollégiumban – ez ma már nincs meg. Folytattam Kolozsváron, a Református Kollégiumban – az államosítás során átalakították 2. számú Líceumnak. Ez sincs. Lett belőle aztán Ady-Şincai. Ezelőtt három évvel, négyvel Szépréti Lillával – szegény azóta autóbalesetben meghalt – utaztam Kolozsvárra. A Tordai út alján mondom: „Lilla, álljunk meg itt, tíz évet itt morzsoltam le az életemből, ebben az épületben.” És a volt Református Kollégium homlokzatán ott volt, szinte rám vicsorított a felirat: „Liceul Gheorghe Şincai”. Az „Ady” lekopott.

Folytathatnám azzal, hogy utána Vásárhelyen, a Pedagógiai Intézetben működtem – az nagyjából magyar és román összetételű volt, de sürgősen megszüntették. Hogy a színiakadémiát egészen 1990-ig úgy hívták, hogy Szentgyörgyi István, most már úgy hívják, hogy Academia de Artă Teatrală din Târgu Mureş, és magánhasználatra megengedték, hogy a magyar tagozatot nevezzük Szentgyörgyi István Tagozatnak.

Ez van, és ez rejti magában a perspektívákat.

Mégis optimista vagyok, azért, mert hiszem, hogy az ember mindig fontosabb lesz, mint az ide vagy oda tartozás.

Egyetemes irodalmat, egyetemes színháztörténetet tanítottam világéletemben. El sem tudnám képzelni az életemet például a román műveltség nélkül. Fordítani a legjobb román regényt fordítottam le, Reboreanak a *Ion* című regényét. Rebreanu Pesten végezte a Ludovikát. Évfolyamtársa volt Franyó Zoltánnak. Olyan szép magyar nyelven írt, hogy annál jobbat elképzelni sem lehetett.

Tehát ez szerves része úgy, ahogy – bocsánatot kérek a hasonlatért, de ez jut eszembe – ahogy Goethe műveltségének szerves része az, amit a franciáktól olvasott és tanult.

Így vagyok én a románossal.

De nem azon az áron, hogy a magamét, a magyart feladjam. Hanem azzal a távlattal, hogy egy nagy irodalmi–művészeti világegyetemességbe épüljek bele.

A száz éve született Oláh Tiborra emlékezve, úgy éreztem, hogy indításként a legalkalmasabb volt ideiktatnom ezt a vallomást, amelyet a marosvásárhelyi rádió számára, Jászberényi Emese mikrofonja előtt mondott el, 1996. március 26-ára, 75. születésnapjára készülve.

Ami a legfontosabb, azt elmondja benne magáról, de talán nem lesz haszon nélkül való, ha az életpálya néhány adatával kiegészítem:

Naszód: túlnyomóan román többségű település, a vidék meg teljesen román. A 18. század közepétől kialakított határőr-vidék szellemi központja. Iskolájának padjait Oláh Tibort megelőzően a román szellemiség olyan nagyjai koptatták, mint George Coșbuc, Liviu Rebreanu, Emil Isac, két egyházi méltóság (Miron Cristea ortodox pátriárka és Iuliu Hossu görögkatolikus püspök), s őneki iskolatársa volt (két osztállyal járt lennebb) az irodalomtörténész Gavril Scridon.

Ebbe a közegbe képzeljük bele azt, amit gyermekkoráról, a szórvány-magyar lét megtapasztalásáról az indító interjúban elmondott, de azt is, hogy itt gyökerezik az a meggyőződése, amelyből később kritikus–műfordítói pályájának egy mennyiségileg–minőségileg egyaránt számottevő vonulata származik: a klasszikus és kortárs román irodalom magyar közvetítésének érdekében végzett munkája. Az 1848-as forradalom leverése utáni nemzedék nem egy jelese már megfogalmazta azt a felismerést, hogy az együtt élő népek kölcsönös megértésének alapja a megismerés, és hogy nálunk az íróember hivatása többek között e megismerés épületéhez hozzátenni a maga tégláit. Oláh Tibor román irodalmat tolmácsoló–ismertető munkásságának is ez az alapja.

Egyetemi évek: Kolozsvár, majd Bologna – francia–olasz szakosként egyetemes irodalmi műveltsége megalapozásának színhelyei, de különösen az utóbbira gondolva azt is mondhatnám: irodalmi munkássága másik, és nem jelentéktelenebb vonulatának ihletői. Mert az alatt az egyetlen doktrátusi év alatt Oláh Tibor nemcsak egy tudományos címet szerez (amelyet később, politikai okból a román állam nem ismer el), hanem teleszívja magát a történelmi légkörrel, amit Itáliában minden ház, minden utca áraszt magából, s aminek lenyomata, sok évtizeddel később kötetbe (*A reneszánsz tájain*, 1989) gyűjtött esszéinek, tanulmányainak külön varázst ad: a megidézett korok és szereplők megejtő légkört.

Zilah, Kolozsvár – itt kezdi tanári és irodalmi pályáját: két nagy múltú kollégiumban, azzal a hittel és felelősséggel, hogy feladata a világtörténelem addig legsúlyosabb háborúját és embertelenségeit túlélte és most felnőtté érő nemzedékeket egy új – akkori reményeink szerint emberibb – világ felépítésére felkészíteni, tudásban és emberségben gyarapítani. Aztán igen hamar kiderül, mi van a magát kellező „új világ” álarca mögött. A Sztálin halála utáni „olvadás” idején ő is bizakodik. Majd átéli az 1956-os magyar forradalom „tisztító vihará”-t – ezt viszont már Marosvásárhelyen.

Es Vásárhely élete végéig otthona marad: 1960-ig az *Igaz Szó* szerkesztője, 1960-tól a Tanárképző Főiskola, 1956-tól 1992-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola egyetemes irodalomtörténet, illetve drámatörténet tanára.

Irodalmi pályafutásának első fecskéje, még 1944-ben, a Termésben *A fiatal Dante* című (Jékely Zoltán egy Dante-fordításához kötődő) cikke, amely az 1946-ban induló *Utunk*-ban román és világirodalmi témájú cikkek, tanulmányok, színházi kritikák sorával folytatódik. Az *Utunk*-hoz aztán akkor is hű marad, amikor az 1953-ban Marosvásárhelyen megindult *Igaz Szónak* is munkatársa, majd 1956-ban szerkesztője lesz. Közben pedig rendszeres munkatársa a marosvásárhelyi rádióknak, sorozatosan jelennek meg cikkei a helyi lapban, a *Vörös Zászló*-ban, közöl az *Új Éle*-ben, *A Hé*-ben.

Az 1946–47-es években még olasz irodalmi tárgyú cikkei szerepelnek az első helyen: a *Mandragóra* kolozsvári színházi bemutatójáról ír (*Utunk*, 1946. október 26), a *Fiera letteraria* néhány, hozzá eljutott száma alapján az olasz szellemi élet háború utáni állapotát, útkeresését (Olasz irodalmi vásár. *Utunk*, 1946. november 23.), Sforza grófnak az emigrációban *Az olasz lélekről* írt könyvét ismerteti (Az olaszok. *Utunk*, 1947. január 4.); Moravianovellát fordít (Amerikai túlvilág. *Utunk*, 1947. március 15.). Aztán egyszer csak megszakad ez a vonulat – irodalmi életünk akkori eseményeit, a főszerkesztőt, Gaál Gábort is sújtó párt „tisztogatások”-at ismerve, nyilván nem véletlenül. Az olaszok iránti érdeklődés még ebben a formában is „gyanús”. Amivel bő ötesztendei megszakítás után újra jelentkeznek, az részben már a szerkesztőségektől tematikailag elvárt anyag: könyvismertetés, publicisztika Cezar Bolliacról, V. Em. Galan regényéről, Caragialeról, Aurel Barangáról. Aztán Liviu Rebreanu *Ionjának* az eredetihez méltó fordítása (1960), ami nemcsak szellemi teljesítmény, hanem személyes ügy is: munka közben vissza-visszatérhet szülőföldje tájaira, emberei közé.

Oláh Tibor irodalmi munkásságának harmadik vonulata: a színikritika. Sorra kerülnek ki – már az 1950-es években – színbírálatok a klasszikus

és kortárs világirodalom olyan műveiről, mint a *Figaro házassága*, *A kertész kutyája*, Csehov, Goldoni, Shakespeare, Molière, Bernard Shaw, a hazai magyar dráma terméséből pedig Kós Károly, Tamási Áron, Sütő András, Székely János, Kocsis István Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Szatmárnémetiben, Sepsiszentgyörgyön, Nagyváradon – vagy akár Bukarestben – színpadra állított művei. Bőséges és sokrétű az a termés, amelyből később kötetet is tervez – *Thália vonzásában* címmel –, sajnos az, váratlanul bekövetkezett halála miatt már csak Nagy Miklós Kund gondozásában nyeri el végső formáját.

Marosvásárhelyre és egyben a tanári pályára visszakérülve – most már nem „középiskolás fokon” –, igazából ekkor érzi elemében magát. A színművészeti főiskolán egyszerre lehet tanár, a művészneveléshez elengedhetetlen egyetemes irodalmi műveltség beplántálója „ifjú szívekbe”, és a színpad szerelmese. Hogy ez a három milyen szinten ötvöződik munkájában, azt tanúsítják majd tanítványai, de tanúsítja jó néhány, az 1970-es évektől közölt esszéje, cikke, tanulmánya, amelyek *A reneszánsz tájain* című kötetében, 1989-ben kerülnek majd egyetlen nagy tematikai egységbe foglalva, az olvasó kezébe.

Nem tudom, magyarázatát lehet-e találni annak, hogy egy ilyen műveltségű és az irodalmi sajtóban folyamatosan jelen lévő irodalmár csak 68 éves korában veheti kezébe első önálló kötetét. Annál is kevésbé, hiszen közben ott volt a hazai magyar könyvkiadók látókörében: Rebreanu *Ionja*, majd a Goncourt-díjas Edmonde Charles-Roux *Feledni Palermót* című regényének fordítása (1971) után, illetve mellett egymást követik a Drámák-sorozat köteteihez írott utószavai (Machiavelli: *Mandragóra*, 1965; Plautus: *A hetvenkedő katona*, 1966; Pirandello: *IV. Henrik*, 1968; Beaumarchais: *Figaro házassága*, 1971; Goldoni: *Különös történet*, 1977 – ez utóbbinak fordítója is), Montaigne esszéinek (1983) és Boccaccio *Dante életének* (1986) kiadása, bevezető tanulmányaival a Téka sorozatban és egy kétkötetes, a teljes olasz költészetet átfogó antológia a Tanulók Könyvtárában (*Áldott a nap*, 1985).

Egyébként *A reneszánsz vonzásában* magja az a sorozat, amelyet még az 1974–75-ös években közölt az *Utunkban*: a *Középkor* cím alatt öt, a *Reneszánsz* cím alatt tizenkét tanulmány. Ezekhez kapcsolódik néhány későbbi – de a korábban vizsgált korszakba besorolható – önálló tanulmány, esszé, egy-egy színházi eseményhez kötődő cikk, a Téka-sorozat köteteihez írott bevezető tanulmány, tehát egyfajta pálya-mérleg.

A kötet vezérfonala: az irodalom, a művészet elvilágiasodása, kibontakozása a középkor öleléséből – az emberi szellem és gondolkodás fokozatos, de visszafordíthatatlan felszabadulásának folyamata és problematikája. Szinte egy célratörő nyomozó következetességével vezeti az olvasót annak a folyamatnak az útvesztőjében, amelynek során előbb a középkor uralta vallásos műfajokban kér helyet és jut szerephez az ókori örökség, hogy aztán ebben a gondolatmenetben továbbhaladva következzenek a reneszánsz-kor nagy alkotói és folyamatai: Dante, Petrarca, Boccaccio, Erasmus, Thomas Morus, Ariosto, a *commedia dell'arte*, végül az itáliai tájakat elhagyva Montaigne, Lope de Vega és Navarrai Margit.

Az olvasót (azt, aki ma újra kézbe veszi Oláh Tibor könyvét, de minden bizonnyal az egyes írások megjelenésének kortárs olvasóját is) a kiterjedt és elmélyült tárgy- és forrásismereten túl a szerző személyes jelenléte ragadja magával. Az az „állandó emberközelség”, amelyre annak idején a megjelent könyv egyik kritikusa, Szabó György is utalt: „Oláh Tibor – úgy érezzük – itt ül velünk szemben, és fesztelenül cseveg mindenről, ami a szóban forgó író vagy mű kapcsán eszébe jut; közbe-közben leemel könyvespolcáról egy vaskos irodalomtörténetet, dokumentálódik, majd ugyanolyan könnyedén cseveg tovább.” (*Látó*, 1990/1.)

Én azonban úgy érzem, ez a „személyes jelenlét” több, mint amit az idézet meglevenít: a gazdag tapasztalattal megáldott tanár is benne van, aki a tanórán azzal ragadja magával diákjait, hogy bevonja őket az adott előadás problematikájának varázskörébe: az olvasóval/hallgatóval együtt latolgatja az adott téma különböző forrásokból kínálgató bonyolításának, megoldásának lehetőségeit, nemegyszer személyes élményeit is belevegyítve az előadásba. Egy-egy előadása élő szöveg, amelyből olykor még a személyes kiszólás sem hiányzik.

A tanulmányokban/esszéikben felvonultatott források idézése más vonatkozásban sem öncélú (vagy ne adj isten, az előadó tájékozottságát fitogtató). Oláh Tibornak ezzel is jól meggondolt célja van: rávenni a hallgatót/olvasót a maga véleményének kialakítására, a különböző nézetek közötti választásra. S ezt nem kevésbé érzi fontosnak, mint magát a tételes „tananyagot”.

Olykor egy egész tanulmányt épít rá arra, hogy anyagának döntő kérdéseit megossza leendő olvasóival: *Az olasz költészet antológiájának* bevezetőjében például az antológia-szerkesztésnek a fő gondját: állhat-e csak a csúcsokból egy nemzet költészetét bemutató válogatás? Az ő nézete – s ezt a kötet összeállítása, válogatási szempontja is kifejezi –, hogy nem. Hiszen,

jön elő a „középkolász fokon” is kézenfekvő hasonlattal: „... a felhőkbe vesző, csak verőfényben megmutatkozó csúcsokhoz kisebb-nagyobb hegyek s völgyek, kapaszkodók vezetnek (...), a természet színpompás gazdagságáról csak az egész domborzat adhat megbízható–megnyugtató képet,ombok és sziklabércek, folyók és tisztások összessége ivódik az élmény erejével emlékezetünkbe.” (i. m. I. 6.) S következik aztán az olasz líra évszázadainak korszakankénti bemutatása, amelyet az olvasó most már könnyebben rögzít – elfogadva egyúttal a „diákszemmel” talán kevésbé vonzó tünőköltőket, verseket, hiszen azoknak is felfedezheti létjogosultságát a csúcsok társaságában.

Könyvének kritikusai közül többen is felvetették azt, hogy „túl sok idegen szót, kifejezést használ”. Ha elkezdjük számolni, ezt még igazolhatnók is, bár valójában az idegen, főképp latin és olasz szavak, kifejezések jó részét a szerző mindjárt használat után meg is magyarázza, vagy olyan szövegösszefüggésben használja, amely érthetővé teszi őket. Csakhogy az ő esetében ennek a sok „idegen szónak” mélyebb, pedagógiai magyarázata van, akárcsak az irodalmi jelenségek, folyamatok leírása során summásan felrajzolt történeti háttérnek: olyan irányba, olyan ismeretek felé nyitja meg az olvasó/hallgató érdeklődését, ami(ke)t különben nem kapna meg. Nem irodalomtörténeti adatokat, tényeket „tanít”, hanem egy világ belsejébe, összefüggéseibe vezeti be az olvasót/hallgatót, amelynek elemeiből adott esetben az maga alakíthatja ki egy-egy író, korszak vagy jelenség képét.

És még egy dolgot emelnék ki – most már a könyv megjelenésének időpontjára visszagondolva: a könyv akkori üzenetét: azt, hogy a szellem szabadsága nem kényszeríthető dogmák közé, hogy az alkotó előbb vagy utóbb diadalmaskodik fölöttük. Az a korszak, amelyről Oláh Tibor 1989-ben megjelent könyvében képet ad, eszmeiségében, a benne végigkövetett folyamatok lényegét, tendenciáját illetően minden ízében ezt vallja, el-lentmondva a szellemet akkoriban igencsak gúzsba kötő parancsuralmi ideológiának.

Néhány hónappal *A reneszánsz tájain* megjelenése után (a könyv utolsó lapján található impresszum szerint a nyomás kezdődátuma 1989. április 26.) bekövetkezik az a romániai változás, amely az itt élő magyarság számára sok tekintetben új helyzetet, új lehetőségeket kínál: Marosvásárhelyen már 1990 őszén felvetődik egy irodalmi–művelődési–művészeti egyesület megalakításának eszméje, s még az év vége előtt újraalakul a közel egy és negyed százados múltra visszatekintő Kemény Zsigmond Társaság,

amelynek elnökévé Oláh Tibort választják, aki haláláig tölti be ezt a tiszteletet. Az ő elnöklése idején kétirányú nyitás megy végbe a Társaság életében: egyfelől a társművészeteket és a tudományos irodalom művelőit bevonva, sikerül kiszélesítenie problémakörét és kibővítenie rendezvényeinek érdeklődő közönségét, másfelől a román kommunista hatalom időszakában reánk erőltetett kényszer-elszigeteltséget (egyfajta belső „vasfüggönyt”) áttörve, magyarországi és más, határokon túli magyar vendégelőadókat láthat vendégül és mutathat be közönségének.

Közben pedig olyan írásokkal örvendezteti meg olvasóit, mint az itáliai művész halálának 200. évfordulója alkalmából világszerte megünnepeelt Goldoni-évre közölt *Goldoniana* (*A Hét*, 1993. július 2-9.), vagy a marosvásárhelyi Székely Színház félszázados évfordulójára írott *Fél évszázad* (*A Hét*, 1996. április 26.). És íróasztalán halmozódnak a színikritikusi pályája évtizedeiben született legjobb kritikák – egy következő kötet reményében.

Hetvenötödik születésnapja küszöbén tehát egy tevékeny, fáradhatatlannak tűnő Oláh Tibort köszöntenek munkatársai és barátai. És alig egy hónap elteltével ugyancsak ők döbbenetesen vesznek végső búcsút tőle.

A tervezett új kötethez összegyűlt kéziratok pedig ott maradnak az elárvult íróasztalon.

„Ismét egy minőségi emberrel lettünk szegényebbek – mondta búcsúzó beszédében Nagy Pál –. A tenni, működni, segíteni kész ’mindenesek’ közül távozott valaki szellemi életünk színteréről. Mindnyájunk vesztesége.”